

Stadswandeling Leiden

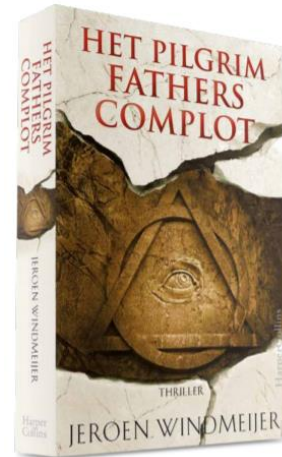
Pilgrim Fathers

Over Het Pilgrim Fathers-complot

Het anders zo rustige Leiden schrikt op wanneer de voorzitter van de plaatselijke vrijmetselaarsloge op gruwelijke wijze om het leven wordt gebracht. Bijna tegelijkertijd wordt er in het gemeentearchief een manuscript gevonden waarin een anonieme auteur de tot dan toe verborgen geschiedenis vertelt van de Pilgrim Fathers, de Founding Fathers van de Verenigde Staten. Van 1609 tot 1620 woonden zij in Leiden, waarna een deel van hen naar Amerika vertrok.

Ongewild raakt universitair docent Peter de Haan bij deze zaken betrokken. Waarom bleef zo'n groot deel van de Pilgrim Fathers in Leiden achter? Wat hebben de vrijmetselaars daarmee te maken? En welke relatie onderhield Peters vriendin met de vermoorde voorzitter?

De wandeling voert langs locaties die een rol spelen in *Het Pilgrim Fathers-complot*. U volgt delen van de weg die hoofdpersoon Peter de Haan door de oude binnenstad van Leiden moet afleggen om het eeuwenoude mysterie te ontrafelen.

ISBN: 978 94 027 0162 3

Prijs: € 19,99

www.harpercollins.nl

Algemene informatie

De Pilgrims (ook wel 'Pilgrim Fathers' genoemd, Engels voor 'pelgrims') waren een groep Engelse geloofspuriteinen. Omdat zij hadden gebroken met de Engelse Staatskerk (de Anglicaanse Kerk), werden zij in Engeland onderdrukt. Voor een aantal van hen werd deze druk zo groot, dat zij hun land verlieten. Ongeveer honderd van deze vluchtelingen (mannen, vrouwen en kinderen) vestigden zich in **1609** in Leiden. Waarom in Leiden? In Leiden was een protestantse universiteit; er was vrijheid van drukpers, en er was werk in de lakenindustrie (de wolindustrie).

Er waren drie vooraanstaande Pilgrims in Leiden: **John Robinson** (een dominee), **William Bradford** (ouderling en later in de vs de eerste gouverneur) en **William Brewster** (van de Pilgrim Press).

De Pilgrims hebben elf jaar in Leiden gewoond. Van hen stammen een aantal presidenten van de vs af, zoals Bush senior en junior en Barack Obama. In deze stadswandeling staan de locaties centraal die nog herinneren aan de elf jaar dat de Pilgrims er gewoond hebben.

Stadswandeling

De stadswandeling begint op de **Beestenmarkt** in Leiden. Kijk eens om u heen naar de gevels van dit prachtige plein totdat u Hotel **Mayflower** ziet.

1. De **Mayflower** was het schip waarmee ruim honderd Engelse Pilgrims (van wie veertig uit **Leiden**) naar Amerika voeren om daar een nieuw leven te beginnen. Het schip vertrok op 6 september 1620 uit Plymouth (Engeland). Na een zeiltocht van twee maanden kwamen ze aan in de vs, bij (het huidige) Princetown. Ze stichtten daar een religieuze kolonie, die bekendstaat als de Plymouth Colony. Ze leefden ingetogen. Op de **Beestenmarkt** werd vanaf 1616 de wekelijkse **veemarkt** gehouden. 's Morgens in alle vroegte kwamen de boeren en handelaren uit de regio naar deze plek voor de koop en verkoop van het vee. Vele Pilgrims zullen in die tijd gekeken hebben naar het 'loven en bieden', ook wel 'het spel van het handjeklap' genoemd. De veemarkt werd hier tot 1969 gehouden, waarna deze naar de Groenordhallen in Leiden verhuisde.

➔ Als u met uw gezicht voor Hotel Mayflower staat, ga dan rechtsaf richting de brug. Stop voor de brug en kijk naar links. U ziet dan een **molen**.

2. De molen die u ziet is **molen De Valk**, sinds 1966 een molenmuseum. Deze korenmolen is gebouwd in 1743. De eerste molen op deze plek was een kleinere molen, gebouwd in 1612, de tijd dus dat de Pilgrims in Leiden woonden. Vermoedelijk hebben ze met bewondering naar de bouw hiervan gekeken. Tot 1925 is deze molen in bedrijf geweest. Daarna werd het graan gemalen in de Leidse Meelfabriek, die niet afhankelijk was van wind. Kijk ook nog even links achterom, naar het hoekpand Nieuwe Beestenmarkt. Hier ziet u een **gevelsteen** die hier bij de stadsuitbreiding kort na 1611 (dus in de tijd van de Pilgrims) is aangebracht. De gevelsteen stelt het verhaal van de *'Verspieders van Kanaän'* voor, uit het Bijbelboek Numeri 13. Het onderschrift *'int lant van beloften - in de nieuwe stad'* heeft de Pilgrims wellicht geïnspireerd om naar hún 'land van belofte' (de vs) te gaan.

➔ Ga rechtsaf de brug over en daarna direct linksaf de Oude Vest op. Loop ongeveer vijftig meter door (tot voor de brug) en kijk dan naar links, naar **Museum De Lakenhal**.

3. In de **Lakenhal**, gebouwd in 1640, werd het Leidse laken gekeurd door de staalmeesters. Als het laken werd goedgekeurd, werd het voorzien van een Leids keurmerk: een laken-loodje. Veel Pilgrims waren werkzaam in de lakenindustrie. Sinds 1874 is de Lakenhal het gemeentelijk kunstmuseum van Leiden. Een groot aantal voorwerpen uit de tijd van de Pilgrims is in dit museum tentoongesteld.

➔ Ga rechtsaf de Lange Lijsbethsteeg in. Aan het eind links, en na vijftig meter, ziet u de Sionsteeg. Direct om de hoek rechts (op nummer 4) is het **Sionshof**.

4. Het (Groot) Sionshof is één van de 35 hofjes van Leiden. Een hofje is een binnenplaats met kleine huisjes, bedoeld voor ouderen met weinig geld, vaak voor leden van een bepaalde kerk. Dit **Groot Sionshof**, gesticht in 1480, stond eerst aan de Papengracht, en sinds 1668 op deze locatie. De stichter noemde het hofje naar de berg Sion, waar het laatste avondmaal werd gehouden. Het hofje was bedoeld voor oudere echtparen. Wanneer de man was overleden, moest de weduwe verhuizen naar het **Klein Sionshof**. De reden hiervan was dat men in die tijd van mening was dat een alleenstaande vrouw een 'gevaar' was voor de andere getrouwde mannen in het hofje. Het is zeer aannemelijk dat de Pilgrims, gezien hun geloofsovertuiging, dit ook vonden. Boven de ingang van het hofje staat 'Zion', met een 'z' in plaats van een 's'. De oorzaak hiervan is dat de steenhouwer de naam erin gebeiteld had, zoals hij het had horen zeggen.

Noot: Een van de hoofdpersonen (Judith) uit de boeken van de schrijver Jeroen Windmeijer woont in dit Sionshof. U mag het hofje bezoeken, maar respecteer de privacy van de bewoners.

➔ Loop uit de hof rechtdoor de Lange St. Agnietenstraat in, langs het Boerhaavemuseum. Schuin tegenover de ingang van het museum ziet u het 'overblijfsel' van een **kerk**.

5. In de tijd van de Pilgrims werd deze kerk gebruikt door de Waalse (geloofs)vluchtelingen. De kerkdienst werd in deze **Waalse kerk** in de Franse taal gehouden. Een aantal Walen voegde

zich in 1620 bij de Pilgrims en emigreerde eveneens naar Amerika. Onder hen bevond zich Philippe **de la Noye**. Hij is de voorvader van de Amerikaanse president Franklin **Delano** Roosevelt - zie de overeenkomst in de naam. Begin 1800 werd de kerk bouwvallig. Op verzoek van de Amerikanen (die 'het bouwval' zien als een stukje cultureel erfgoed) is het nu ingericht als monument.

- ➔ Vervolg de weg (langs het brandspuithuisje) tot de kruising met de Lange Mare. Ga rechtsaf en steek de winkelstraat (Haarlemmerstraat) over. U loopt via de Stille Mare naar de brug. Stop op het midden van de brug en schuin links voor u ziet u **De Waag** met daarvoor een terras.
6. De Leidse **Waag**, gebouwd rond 1657, werd gebruikt om de goederen van de handelaren te wegen, die daarover dan belasting moesten betalen voor zij de stad verder in mochten voor de verkoop. Voor het gebouw ligt het zogenaamde Waaghoofd, de kade waar de schepen werden gelost met een (hij)s kraan. Toen de Pilgrims in 1609 met de boot in Leiden aankwamen, stapten zij uit op het Waaghoofd, dat nu dienstdoet als terras.
- ➔ Loop de brug over en ga rechtdoor de Catharinasteeg in. U komt dan uit in de Breestraat. Steek het zebrapad over en loop twintig meter naar rechts tot de Waalse Kerk (op Breestraat 62).
7. Door het grote aantal Waalse gelovigen in Leiden, werden in dit pand vanaf 1638 ook kerkdiensten voor de Walen gehouden. Dit pand was daarvoor **de kapel** van het (links) gelegen **Sint-Catharinagasthuis**, dat nu verbouwd is tot Stadsgehoorzaal. Dit gasthuis werd destijds gebruikt als hospitaal. In de tijd van de Pilgrims werd hier de Engelse soldaat **Miles Standish** verpleegd. Deze soldaat voegde zich in 1620 bij de Pilgrims op de **Mayflower**, ter bescherming van hen, en was de eerste van deze groep die voet op Amerikaanse bodem zette. Kijk boven de deur van de kapel, daar ziet u het zogeheten *Catharine wheel* (het Catharina-wiel). Op zo'n wiel werd in het jaar 307 de Heilige **Catharina** geradbraakt, toen zij het huwelijksaanzoek van keizer Maxentius weigerde. Catharina (naamdag op 25 november) is de beschermvrouwe tegen de pest en de kuisheid.

- ➔ Keer terug op de Breestraat in de richting waar u vandaan kwam. Stop bij nummer 97. Links voor u ziet u **het stadhuis**.
8. De gevel van dit **stadhuis** dateert uit 1595. Een aantal Pilgrims heeft hier hun (kerkelijk) huwelijk laten registreren, onder wie Pilgrim-voorman William Bradford. In Nederland was het burgerlijk huwelijk ingevoerd, omdat bijna de helft van de bevolking niet meer tot de staatskerk behoorde. De Pilgrims hebben het burgerlijk huwelijk ook in Amerika geïntroduceerd bij gebrek aan een dominee om het kerkelijk huwelijk in te zegenen.

Op 5 oktober 1617, een paar jaar voor het vertrek van de Pilgrims, werd het stadhuis zowel aan deze zijde van de Breestraat als aan de andere zijde hermetisch afgesloten door een houten schutting op de weg, waar niemand meer doorheen kon. Binnen deze verschansing (de zogenaamde **Arminiaanse schans**) werden soldaten en kanonnen opgesteld, ter verdediging van het stadhuis en het stadsbestuur. Er vielen doden en gewonden. Oorzaak: een godsdiensttwist over de predestinatie (voorbesteding) met de vraag: is ons lot door God vooraf al bepaald? Jacobus **Arminius** was de woordvoerder van de gematigde, meer tolerante *rekkelijken*, ook wel remonstranten genoemd. De Vlaming Franciscus **Gomarus** vertegenwoordigde de rechtlijnige *preciezen* of contraremonstranten. Het *rekkelijke* stadsbestuur moest zich verdedigen tegen de *precieze* kerkbestuurders en predikanten. De Pilgrims kozen, gezien hun geloofsovertuiging, de zijde van de *preciezen*. Pas op 4 september 1618 werd de schans weer afgebroken.

➔ Ga rechtsaf de Pieterskerk-Choorsteeg in. U komt bij de kruising met **de Langebrug**.

9. **De Langebrug** was oorspronkelijk een gracht met veel bruggen, waardoor het leek op één *lange brug*. In het gebied dat u zo binnengaat, woonden veel Pilgrims, onder andere de Pilgrim James Chilton. In de periode van de bovengenoemde godsdiensttwist werden Chilton en zijn dochter aangevallen door stenen gooiende jongelui die dachten dat zij een remonstrantse kerkdienst hadden bezocht.

➔ Ga rechtdoor de steeg in. Na vijftig meter ziet u links het bord Roebels. Hiertegenover ziet u rechts de **William Brewstersteeg**.

10. **William Brewster** was een van de leiders van de Leidse Pilgrims. Hij woonde in het laatste huis aan de rechterkant van deze steeg (die toen nog Stinksteeg heette). Hij was in zijn huis een drukkerij begonnen samen met onder andere **Thomas Brewer**. Hun lectuur was verboden in Engeland, en toen een van zijn boeken, *Perth Assembly*, in handen viel van koning James I werd deze drukkerij onder druk van de Engelsen gesloten. Brewster moest zich schuilhouden tot zijn vertrek naar Amerika. Boven het poortje hangt een plaquette die is opgehangen door afstammelingen van Mayflower-passagiers ter gelegenheid van hun eerste pelgrimage naar Nederland in 1966. De tekst luidt:

'Locatie van de Vicus Choralis Pers, of Pelgrimspers, in de Pieterskerk-Choorsteeg, Leiden, Nederland, in wat van 1609 tot 1620 het huis was van afgescheiden Pilgrim Father William Brewster, afkomstig uit Scrooby, Nottinghamshire, Engeland.'

➔ Vervolg de Pieterskerk-Choorsteeg tot aan het eind, houd rechts aan en direct links naar het Pieterskerkhof. Na vijftien meter ziet u boven de kerkdeuren een wapenschild met sleutels.

11. Deze kerk is de **Pieterskerk**, die in 1121 gewijd is aan Sint-Pieter (de apostel Petrus). Volgens het Evangelie naar Mattheüs kreeg Petrus de sleutels van de Hemelpoort. Deze sleutels zien we terug in het stadswapen van Leiden, wat gelijk ook haar bijnaam '*Sleutelstad*' verklaart.

➔ Vervolg de weg en ga naar links. Langs de kerk blijven lopen tot u het pand 'Anno 1683' voor u ziet. Kijk daar eerst naar links, naar **een plaquette** op de muur van de kerk.

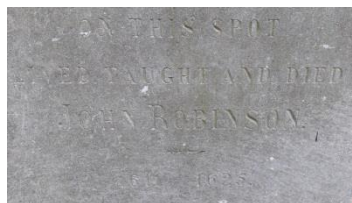
12. Op de **eerste plaquette** links ziet u een lijst met namen van Pilgrims die in Leiden zijn overleden en van wie er veel begraven zijn in de Pieterskerk. Er staan veel kinderen op de lijst. Als derde naam staat er 'Thomas Blossoms kinderen'. Thomas Blossom zelf ging naar Amerika en is een voorvader van president Barack Obama.

Verder naar rechts ziet u een **tweede plaquette**. Deze plaquette is geplaatst ter herinnering aan de dominee van de Pilgrim Fathers, **John Robinson**. Hij overleed in 1625 in Leiden en ligt begraven in de Pieterskerk.

Links van de eerste plaquette ziet u een informatiebord over de 'Pilgrims in Leiden' met daarbij een foto van president Bush, die in 1989 Leiden bezocht. Ook een van Bush' voorvaders was een uit Leiden afkomstige Pilgrim. Bush wilde dit graag bevestigd zien in de stad zelf.

➔ Kijk nu naar rechts naar het pand 'Anno 1683', waarachter zich het Jean Pesijnhofje bevindt.

13. Boven de deur van het hofje ziet u een informatiebord over Jean Pesijn. Rechts onder het raam, onder '1683', ziet u nog een informatiebord.

Hierop staat: 'Hier woonde en overleed **John Robinson**, 1611 - 1625'. Het hofje is dus hierna op deze locatie gevestigd. In de tuin van Robinsons huis werden huisjes gebouwd, voor de Pilgrim-families. Deze locatie werd toen de Groene of Engelse Poort genoemd. Robinson hield hier ook veel van zijn kerkdiensten. U kunt het hofje in gaan, waarbij u verzocht wordt de privacy van de bewoners te respecteren.

➔ Ga als u uit het hofje komt linksaf de Kloksteeg in. Stop even bij **nummer zeventien**.

14. In Kloksteeg 17 woonde **Tomas Brewer**, die samen met **William Brewster** de Pilgrim Press runde in de Stinksteeg (zie onder punt elf).

➔ Vervolg de Kloksteeg tot **op de brug**.

15. U staat op **de Nonnenbrug**, die over het Rapenburg gaat. Het Rapenburg is de oudste gracht van Leiden, gegraven in de veertiende eeuw. Schuin rechts voor u ziet u het

Academiegebouw. De universiteit van Leiden stamt uit 1575 en is daarmee de oudste universiteit van Nederland. De Academie werd geschonken door Willem van Oranje en in 1581 gevestigd in dit pand, de voormalige kapel van het Witte Nonnenklooster (uit 1516). De theologische debatten tussen de remonstranten en contraremonstranten werden hier gehouden. Pilgrim dominee **John Robinson** (contraremonstrant) debatteerde hier met Simon Episcopius, Arminius' opvolger (remonstrant).

Noot: Achter het Academiegebouw liggen de **Hortus Botanicus** en de **Sterrewacht** van Leiden. Deze locaties komen in eerdere boeken van de schrijver Jeroen Windmeijer voor.

➔ Ga over de brug linksaf het Rapenburg op. Bij de splitsing rechts aanhouden, de Kaiserstraat in. Na een paar honderd meter links de Bakkersteeg in. Aan het eind van de steeg rechtsaf De Vliet op. Ga het perkje in en net voor de brug staat links een Pilgrim-monument.

16. Bij dit monument aan de Vliet begon de emigratie van de Pilgrims naar Amerika in 1620. Hier verlieten zij Leiden in boten, waarna zij over de rivier de Vliet naar Delfshaven voeren, waar zij met hun schip The Speedwell naar Engeland gingen om vervolgens met de Mayflower naar Amerika te zeilen. Op het monument staan de namen van de Leidse Pilgrims die naar Amerika zijn gegaan.

➔ Loop terug en ga bij de eerste brug rechtsaf. Net over de brug ziet u links **een koffer**.

17. In de zestiende en zeventiende eeuw werden de Pilgrim Fathers onderdrukt in verband met hun geloof. In de Tweede Wereldoorlog werden de Joden vervolgd door de Duitsers. 270 Joden, woonachtig in Leiden, werden in concentratiekampen vermoord. Onder hen waren 51 kinderen van het Joodse weeshuis, die bij een razzia op 17 maart 1943 werden opgepakt. Op 17 maart 2010 werd op een aantal plaatsen in Leiden **koffers** geplaatst, ter nagedachtenis van de tijdens de Tweede Wereldoorlog vervolgte en vermoorde Joodse stadsgenoten.

Noot: Hoog in de muur van het hoekhuis ziet u een **dauidster** ingemetseld, een teken van de Joodse aanwezigheid in de Leidse binnenstad.

➔ Ga linksaf De Vliet op naar het Rapenburg. Hier gaat u rechtsaf. Steek de kruising over en ga direct links het park in. Loop door het park tot u rechts **een standbeeld** ziet.

18. U bent hier in het Van der Werfpark. Pieter Adriaansz. van der Werff was de burgemeester van Leiden tijdens de belegering van de Spanjaarden in 1573/1574. Op deze locatie ontplofte in 1807 een kruitschip waarbij honderdvijftig doden en tweeduizend gewonden te betreuren vielen. Op de ruïne die deze ramp veroorzaakte is in 1886 dit park aangelegd, met in het midden het standbeeld van Van der Werff. Een reliëf aan de linkerzijde van dit monument beeldt de 'Dankdag-Kerkdienst' uit, die op 3 oktober 1574 werd gehouden, de dag dat Leiden door de Watergeuzen werd ontzet van de Spanjaarden. Deze Dankdag wordt nog jaarlijks

gehouden in de Pieterskerk in Leiden. Ook de Pilgrims bezochten tussen 1609 – 1620 deze Dankdagen. Volgens sommigen zou de Amerikaanse traditie van *Thanksgiving* teruggaan op een viering van de eerste oogst van de Pilgrim Fathers, die weer geïnspireerd zou zijn op de 3 oktoberdiensten die de Pilgrim Fathers jaarlijks hadden meegemaakt in Leiden. In Virginia betwist men dat overigens. Dankdagen werden daar al eerder gehouden volgens hen.

➔ Loop het park verder door naar de uitgang en ga hier linksaf. Stop op de brug en kijk naar links waar u **een kerk** (met toren) ziet.

19. Deze **St. Lodewijkskerk** is tijdens de buskruitramp van 1807 wel beschadigd, maar de toren is blijven staan. In de tijd van de Pilgrims was de keuringsfunctie van wol ondergebracht in deze kerk, die toen gebruikt werd als zogenaamde 'saaihal'. (Saai was ook een wollen stof, maar van een mindere kwaliteit dan laken). De Pilgrim **William Bradford** behoorde tot het gilde die in deze kerk de kwaliteit van de stof keurde.

Noot: Voor de reformatie was deze kerk een stopplaats voor de pelgrims die onderweg waren naar Santiago de Compostella. Dat was dus vóór de tijd van de Leidse Pilgrims.

➔ Loop over de brug en ga rechtsaf (de Steenschuur) op. Steek de kruising met de Breestaat over, loop rechtdoor en ga bij de Nieuwe Rijn de smalle steeg (Hartesteeg) in. Aan het eind linksaf de Nieuwstaat in richting **kerk**.

20. Deze kerk werd in 1400 gebouwd als een Katholieke kerk, gewijd aan Sint Pancras (een van de ijsheiligen), en heette toen de **Sint-Pancraskerk**. Na de beeldenstorm in 1566 werd het een protestantse kerk die de naam **Hooglandse kerk** kreeg, in verband met het hoger gelegen land. In 1609 begroeven Pilgrim **William Brewster** en zijn vrouw hier een van hun kinderen.

➔ Ga rechtdoor langs de kerk tot u links de Beschuitsteeg ziet.

21. Op de hoek ziet U het **Leiden American Pilgrim Museum** (Beschuitsteeg 9), een klein museum, in een huis uit circa 1365-1370. Het museum toont de verhalen van de stichters van New England, de Pilgrims. U ziet ook meubels en gebruiksvoorwerpen uit de tijd dat de Pilgrims in Leiden woonden. Het museum beschikt over een verzameling zestiende- en zeventiende-eeuwse kaarten en gravures waarop de Pilgrims zijn geïllustreerd. Het museum is geopend van donderdag tot en met zaterdag van 13.00 tot 17.00 uur 's middags.

Einde wandeling

U bent hier bij het eindpunt van deze Pilgrim-wandeling. Hopelijk weet u nu wat meer over het wel en wee van de Leidse Pilgrim Fathers. Mocht u nog energie overhebben, loop dan nog even honderd meter rechtdoor naar **de Leidse Burcht**, waarvan de bouw begonnen is rond het jaar 1000. Eerst van hout en later (begin 1200) van steen. Voor de Pilgrims was dit een favoriete plek om in hun vrije tijd met hun familie op het gras van de heuvel te ontspannen. Er is daar ook een horecagelegenheid.

Epiloog

Vanaf 1620 zijn zo'n honderdvijftig Leidse Pilgrims naar hun 'Nieuwe Wereld' in de VS gegaan. De achterblijvers, onder wie hun dominee Robinson, bleven in Leiden. Zij integreerden in de Leidse bevolking. Hun namen werden soms 'vernederlandst'. De naam 'Coit' werd veranderd in 'Koet' en 'McRae' in 'Makreel'. Waarom is er een groot deel weggegaan? Dat had een aantal oorzaken. De Pilgrims vonden de Nederlandse moraal te vrijzinnig worden. Hun kinderen vermengden zich steeds meer met de Nederlandse kinderen. En in 1619 werd het steeds gewelddadiger in Leiden door de spanningen tussen de aanhangers van Arminius en Gomarus. Ook de Pilgrims hadden daar last van. De Pilgrim James Chilton en zijn dochter werden bijvoorbeeld aangevallen door stenen gooiende jongelui, die dachten dat zij een remonstrantse kerkdienst hadden bezocht. In 1620 had een aantal Leidse Pilgrims er genoeg van. Zij besloten om te emigreren naar Amerika om daar een geheel nieuw bestaan op te bouwen.

Bronnen:

- Wandelinformatie van vvv-Leiden en Gilde Leiden;
- Website Pilgrimmuseum: <http://www.leidenamericanpilgrimmuseum.org/index.htm>
- Website www.gevelstenen.net, www.erfgoedleiden.nl, www.oudleiden.nl
- *Arminiaanse Schans. Een grijze bladzijde in de Leidse geschiedenis*. Jos van den Broek. Uitgeverij Micromys, Leiden, 2017.
- *Bagage. Leids monument voor de vervolgte en vermoorde joodse stadgenoten*. Jetteke Bolten-Rempt (red.) Primavera Pers, Leiden, 2010.
- Wikipedia. Verschillende trefwoorden.